

Helmonds

HEEM

Kwartaalblad
Heemkundekring
Helmont

herfst 2013
€ 2,95

*Wiebigen
De gebroeders Donkers
Binderen en haar Helmondse boerderijen*

Colofon

Dit is een uitgave van Heemkundekring Helmont.
Gesticht op 24 mei 1948.

BESTUUR

voorzitter

C. Verhofstadt, Sperwerstraat 6, 5702 PJ Helmond

tel.: 0492 - 537094

e-mail: c.verhofstadt@heemkundekringhelmont.nl

secretaris

W. van Lieshout, Stationsplein 39, 5701 PE Helmond

tel.: 0492 - 534857

e-mail: w.lieshout@heemkundekringhelmont.nl

penningmeester

F. 't Sas, Beethovenlaan 49, 5707 PS Helmond

tel. 0492 - 520945

e-mail: f.tsas@heemkundekringhelmont.nl

bestuurslid

J. Schiffers, Gabriëlsstraat 8, 5708 KA Helmond

tel. 0492 - 529833

e-mail: j.schiffers@heemkundekringhelmont.nl

bestuurslid

G. van Liempt, van Weerden Poelmanstraat 14,

5703 CS Helmond, tel. 0492 - 554233

e-mail: g.liempt@heemkundekringhelmont.nl

LIDMAATSCHAP

Kringlidmaatschap incl. abonnement € 25,-

Rekening Rabobank nr. 1238.55.004 of ING nr. 2641099

t.n.v. penningmeester Heemkundekring

INLICHTINGEN

e-mail: info@heemkundekringhelmont.nl

e-mail Het Baken: baken@heemkundekringhelmont.nl

PUBLIC RELATIONS

G. van Liempt, tel. 0492 - 554233

e-mail: pr@heemkundekringhelmont.nl

WEBSITE

www.heemkundekringhelmont.nl

REDACTIE

Hans Vogels, Martin Geerts, Berry Wijnen,

Kelly Geerts, Marinus van den Elsen

e-mail: redactie@heemkundekringhelmont.nl

Vormgeving/lay-out: Marinus van den Elsen

Druk: Drukkerij Van Stiphout

Foto's gemaakt door/met dank aan:

Henk van Dijk, Hans Vogels, BHIC, familie de Vries,

Marinus van den Elsen, Giel van Hooff, RHCE,

Gemeentemuseum Helmond.

Omslag voorzijde: Een van de twee leeuwen die zijn vervaardigd door Frans Donkers. De leeuwen flankeren de ingang van het kasteel van Helmond, foto Wikimedia.

Omslag achterzijde: Tekening van de diligence Veghel-Helmond, formaat 13,7 x 21,4 cm, tekenaar onbekend, collectie Tilburg University.

Inhoud

3 Van de redactie

4 Heemkamer

5 Korte berichten

6 Agenda

8 Korte berichten

11 Wiebiegen

15 De gebroeders
Donkers

25 Binderen en
haar Helmondse
boerderijen

31 Begunstigers

Van de redactie

Een rad waarop achttien belletjes zijn gemonteerd, wekte in het Klok en Peel Museum al enige verbazing. Maar de kennisgeving dat de Helmondse Lambertuskerk het oudst bekende exemplaar van zo'n rad bezit, leidde tot pure nieuwsgierigheid. Mogelijk was hier sprake van een belangrijke historische vondst. Hoe oud is dat instrument, waar komt het vandaan en waar wordt het voor gebruikt? De antwoorden op deze vragen treft u verderop in deze uitgave aan. Ze leiden misschien tot een lichte ontgoocheling, maar geven wel aan hoe de rite van luidklokken in kerkelijk verband is ontstaan.

Een tweede vraagstuk vereiste ook enig spuurwerk. Het betreft de historie van Wiebiegen, een buitengebied dat zich noordwestelijk van Stiphout bevindt. Het oord behoorde vroeger tot Stiphout, werd bij de annexatie van 1968 aan Aarle-Rixtel toegevoegd maar maakt sinds 1997 deel uit van het Helmondse domein. De buurt kent de Wiebiegenweg, het Wiebiegenven en de Wiebiegenhof, maar lang niet iedereen kent de origine daarvan. Hans Vogels ging op onderzoek uit. Dat leidde wel tot een duidelijker beeld van het gebied, maar de herkomst van het woord bleef vooralsnog een mysterie.

In deze uitgave wordt gestart met een artikelenreeks over enkele historische Helmondse boerderijen. Binnen de grachten van Binderen ligt een hofstede die ooit de neerhuizing werd genoemd, maar het goed is beter bekend als de hoeve van boer Kuijpers. De familie

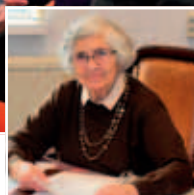
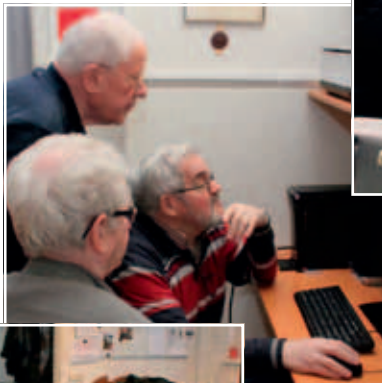
Kuijpers is nauw met de boerderij verbonden en geniet vooral bekendheid door de Binderse ijsbaan die in stad en streek bekend is. In een bijdrage van Giel van Hooff en Theo Meulendijks wordt de geschiedenis van de boerderij belicht, die ooit tot het bezit van de abdis van Binderen behoorde. Het erf wordt voor het eerst vermeld in 1614, als pachter Jan van den Eijnde een geschil over het betalen van stadslasten beslecht.

In het kader van de titel Culturele Hoofdstad 2018, schenkt Helmonds Heem aandacht aan kunstenaars die nauw met Helmond verbonden zijn. Deze keer een verhandeling over de gebroeders Donkers, die allen kunstzinnig waren aangelegd. Hun bestaan en de kunst die ze vervaardigden, worden uitgebreid beschreven door Martin Geerts en Jos Hagelaar. Bekende werken van de broers zijn het standbeeld van Karel van Brimeu, een gipsen beeld van Theodoor van Thulden en het gedenkteken van vice-admiraal J.C. Rijk op een begraafplaats in Den Haag. Samen stilerden ze de twee leeuwen die boven de ingang van het Helmondse kasteel staan.

Ons volgend kwartaalblad verschijnt op 1 januari 2014. Kopij kunt u tot 1 november inzenden aan redactie@heemkundekringhelmont.nl. De redactie is niet aansprakelijk voor de inhoud van geplaatste artikelen en behoudt zich het recht voor stukken in te korten of aan te passen.

Elke donderdag is een Heemdag Foto's: Henk van Dijk

Elke donderdag bent u welkom in een van onze Heemkamers. 's Morgens van 10.00 tot 12.00 uur bij de Heemkamer in het stads-hobbycentrum Het Baken, Pastoor van Leeuwenstraat 23. Hier zijn wij u graag behulpzaam bij het uitzoeken van uw stamboom.

's Middags is de Heemkamer in het Con Brio gebouw, Braakse Bosdijk 2a geopend. Van 14.00 tot 16.00 uur kunt u desgewenst onze collecties en boekenbestand kosteloos raadplegen.

Elke donderdag staan gezelligheid en kennisverrijking voorop.

Dank voor uw giften en donaties

Met enige regelmaat ontvangen wij giften en donaties. Al deze schenkingen, groot of klein, worden door ons bijzonder gewaardeerd. Door de veelheid is het vaak niet mogelijk iedereen persoonlijk te bedanken. *Daarom zeggen wij langs deze weg hartelijk dank aan allen die Heemkundekring Helmont een warm hart toedragen.*

Koek van eigen deeg

In het Huis met de Luts aan de Markt was jaren geleden bakkerij Marcel van Gerwen gevestigd. Van Gerwen heeft onlangs zijn exclusieve recept van zijn *pruimentessen* overgedragen aan de huidige uitbaters van Il Borgo. In de kelders is een expositie ingericht met het thema *koek van eigen deeg*. Hierbij zijn, naast een laatmiddeleeuwse gedekte tafel, allerlei voorwerpen uitgestald die met brood- en koekbakken te maken hebben. Tegelijkertijd wordt uitgelegd hoe Helmonders in het verleden strijd voerden om het *recht op de wind*, het *gemaal* en het *scheploon*. De expositie is tot stand gekomen met medewerking

foto: Hans Vogels
van het Regionaal Historisch Centrum, het Gemeentemuseum Helmond, het Jan Visser museum en het Archeologisch Centrum Eindhoven en Helmond.

Het leven in Helmond

Helmond heeft een nieuw historisch tijdschrift. Het blad heet *Het leven in Helmond*, is een initiatief van uitgeverij Optima en wordt in nauwe samenwerking met Heemkundekring Helmont uitgebracht.

De uitgeverij geeft in diverse steden historische magazines uit. De Helmondse editie bestaat uit 32 pagina's, bevat tientallen afbeeldingen en spitst zich toe op de geschiedenis van de laatste anderhalve eeuw. Naast de boekhandel, zal het blad ook in supermarkten verkocht worden. Het zal eens in de zes weken verschijnen en wordt aangeboden voor 4,95 euro.

De cyclus omvat zestien edities met elk een afzonderlijk thema en beoogt

laagdrempelig te zijn. Boeken over de geschiedenis van Helmond blijken vaak een herhaling, daarom wordt *Het leven in Helmond* hoofdzakelijk door plaatselijke auteurs geschreven, met name door mensen met kennis van een specifiek onderwerp.

Het eerste exemplaar werd op 22 augustus aan de wethouder van cultuur overhandigd.
ISBN 978-94-91268-68-7, prijs 4,95

AGENDA U ontvangt voor de lezingen en excursies géén afzonderlijke uitnodigingen. Noteer daarom onderstaande data in uw agenda of op uw kalender. Bij sommige excursies geldt een eigen bijdrage. Suggesties voor lezingen en excursies blijven van harte welkom

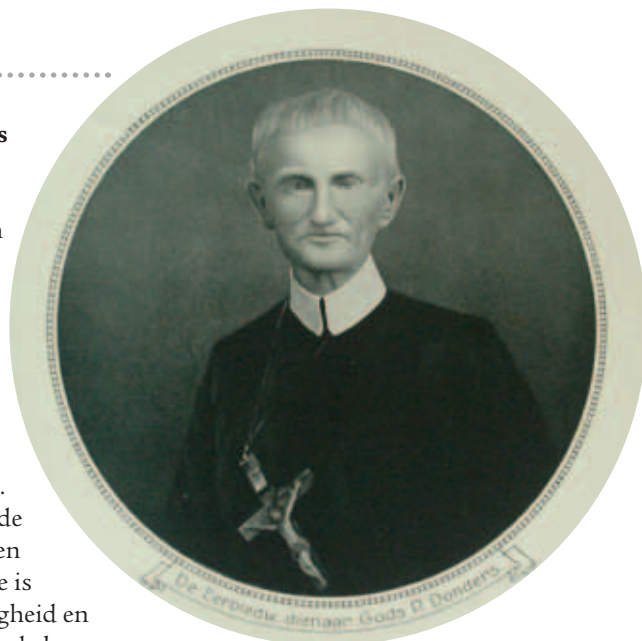
Donderdag 10 oktober

Excursie naar “Peerke Donders Paviljoen Tilburg”.

Peerke Donders is Tilburgs meest bekende missionaris. Zijn verhaal dient als uitgangspunt voor het Peerke Donders Paviljoen, waar aandacht wordt geschonken aan zijn leven en werk. Het museum is gebouwd naast het piepkleine huisje waar de pater en zendeling vroeger met zijn ouders woonde. Het is verdeeld in drie zalen. In de eerste wordt verteld over het leven en werk van Peerke. In de tweede is een vaste expositie over liefdadigheid en barmhartigheid ingericht, de derde bevat een wisselende tentoonstelling.

Naast het museum is het ouderlijk huisje van Peerke te bezichtigen. Daar is te zien hoe hij heeft geleefd in een woning die niet veel groter is dan een postzegel. Ook kunt u het kerkje bezoeken dat na Peerkes dood is gebouwd naar Surinaams voorbeeld, om de priester en zijn liefdadigheidswerk in Suriname te eren.

*Inschrijving v.a. 12 september t/m 3 oktober, telefonisch 0492-554233 of via pr@heemkundekringhelmont.nl
Vertrek 13:00 uur vanaf Con Brio of rechtstreeks. Het museum is gevestigd aan de Pater Dondersstraat 20, 5011 XG Tilburg.*

Dinsdag 5 november

Lezing door de heer Cees Verhagen “De geschiedenis van de Zuid-Willemsvaart”.

In deze lezing komen aspecten aan de orde over de gravers, de bouwers, de alternatieve plannen en het geruzie met België over het Maaswater. Daarnaast wordt ingegaan op de lange voorgeschiedenis waarin de rivieren de Maas, de Dommel, de Aa, de Dieze en het Grand Canal du Nord (aangelegd door Napoleon) een rol hebben gespeeld. Ook zal worden besproken waarom het kanaal op de plek kwam te liggen waar het nu

ligt. Carel Wesselman zorgde ervoor dat het kanaal door Helmond voer, dit tot grote teleurstelling van Eindhoven dat liever de Dommelvariant had gezien. Het kanaal is meer dan een sleuf in het landschap, het is bepalend geweest voor de ruimtelijke ontwikkeling van Noord-Brabant en Limburg.

Niet enkel het ombouwen van het Canal du Nord tot Zuid-Willemsvaart komt in de lezing aan de orde, maar ook de kanalen die later gegraven zijn, zoals de Helenavaart, het kanaal van Deurne, het Defensiekanaal en het afwateringskanaal Neer.

De Kamenij, Jeroen Boschstraat 19, 5702 XP Helmond. Aanvang 20.00 uur

Dinsdag 26 november

Lezing door de heer Frits Booy “Ziet, hoe Sint Niklaas zijn leven soms waagt”.

Wie is Sinterklaas eigenlijk en liggen zijn roots in Spanje, Italië of Turkije? Hoe houdt hij zich tot de heilige Nicolaas van Myra, de Weihnachtsmann en Santa Claus? Hoe heeft de Sint Nicolaasverering zich ontwikkeld en waar komt de zwarte bediende vandaan? Waarom gaan Sinterklaas en Zwarte Piet 's nachts over de daken en hoe zit het met de vrijers van speculaas, de pepernoten en de letters? Wanneer verschenen de zak, de roe, de gedichten en de surprises?

Aan de hand van een diapresentatie zal, zo historisch verantwoord als mogelijk, op al deze vragen worden

ingegaan. Voorwerpen en gebruiken worden, zover mogelijk, verklaard en oude prentenboeken passeren de revue. Ook zal blijken dat het Sinterklaasfeest in ons land enkele eeuwen verboden is geweest, dat Zwarte Piet pas vanaf circa 1850 optreedt, dat hij angstaanjagende buitenlandse voorlopers heeft en dat zijn naam, gedrag en functie in de loop der tijden sterk veranderden.

De Kamenij, Jeroen Boschstraat 19, 5702 XP Helmond. Aanvang 20.00 uur

Dinsdag 28 januari

Lezing door Bas Bierkens met als onderwerp: “Het witte goud uit de Peel”. Nadere informatie volgt.

Dinsdag 25 februari

Jaarvergadering en na de pauze vertelt onze eigen Berry Wijnen over het Helmonds dialect.

Nadere informatie volgt.

Dinsdag 18 maart

Lezing door stadsarcheoloog Theo de Jong met als onderwerp: “Verwerkt verleden”.

Nadere informatie volgt.

LET OP:

De lezingen van 5 en 26 november vinden plaats in **De Kamenij**, Jeroen Boschstraat 19, 5702 XP Helmond.

Het klokkenrad, een onbekend fenomeen

De Helmondse Lambertuskerk bezit een zogeheten rodella of klokkenrad. Het is volgens ingewijden het enige bekende klokkenrad in Nederland, maar slechts weinigen kennen de geschiedenis of de afkomst van het instrument. Wel is bekend dat het rad vanaf de tiende eeuw in de zuidelijke Europese gebieden, in het bijzonder in Frankrijk, veelvuldig voorkomt. Daar wordt het roue à carillon genoemd. Ook het Klok en Peel Museum in Asten bezit een exemplaar, maar de echtheid daarvan is niet aangetoond.

Het gebruik van luiddokken in het maatschappelijk leven, stamt uit een ver verleden. In de vierde eeuw werd het

Het klokkenrad zoals het in de Helmondse Lambertuskerk te zien is. (foto Pastoor Seidel Lambertusparochie)

christendom als godsdienst erkend en vanaf die tijd kwam het gebruik in kerkelijk verband op gang. Het gieten van klokken ontwikkelde zich nadien sterk en er werden instrumenten vervaardigd in vele varianten. Naast de kerkelijke klok kwam ook de zogenaamde wagenklok voor. Deze ging vooraf in een strijd en werd gevolgd door een kar waarop een priester stond die de soldaten zegende voor het gevecht begon. Net als de kerkklok had de wagenklok een signaal-functie, maar dan op het militaire vlak.

Het klokkenrad is hiervan een afgeleide vorm. Het werd in de twaalfde eeuw, met name door de Kelten, aangewend om kwade geesten en demonen te verdrijven. Het is eveneens een signaalgever en een middel om verschillende belletjes samen te laten rinkelen. In essentie is het een slaginstrument, maar met muzikale mogelijkheden doordat de klokjes in een bepaalde rangschikking op een wiel zijn gemonteerd. Door te draaien aan het wiel klinkt een vaste toonreeks, die als akkoord of als vaste melodie kan worden ervaren.

Het is opmerkelijk dat de Lambertuskerk een dergelijk rad bezit, dus is het wetenswaardig of het authentiek is en waar het vandaan komt. De kerk werd rond 1450 gesticht en de klokken van Helmonds eerste parochiekerk in *Die Haghe*, werden in 1454 naar het nieuwe Godshuis overgebracht. Het zou een wonderbaarlijke en historische vondst zijn als het klokkenrad tot die erfenis behoorde. Die hypothese ligt ook enigszins voor de hand, want de instrumenten kwamen juist in die tijd veelvuldig voor.

De werkelijkheid is helaas minder romantisch, want het object is veel jonger dan verwacht. Het dateert namelijk uit 1963 en werd vervaardigd bij de Koninklijke klokkengieterij Petit en Fritsen in Aarle-Rixtel. Voor het vraagstuk rond het wonderlijke instrument is wijlen pastoor Rijken verantwoordelijk. De zielenherder zocht naar een acceptabel alternatief voor het geluid van misdienaarbellen en vond dat in het Utrechts Aartsbis-schoppelijk Museum. Tot de collectie van

het museum behoorde een rad met vier bellen. Het instrument fascineerde Rijken en hij ontwierp een uitvoering met 18 klokjes, zoals het oorspronkelijke model, dat hij voorlegde aan de heer Fritsen, de firmant die samen met compagnon Petit het bekende klokkengieters duo vormt.

Fritsen vond het een aardig idee, temeer omdat hij in Barcelona een dergelijk rad in gebruik had gezien. De klokjes werden in brons gegoten en op een stuurwiel gemonteerd dat op een scheepswerf werd gevonden. Ze bevatten verschillende toonhoogtes, samen vormen ze een melodie die door beiaardier Sjev van Balkom werd gecomponeerd. Sinds de inwijding in 1963 hangt het rad in het middenschip van het kerkgebouw.

Bij de bestaande melodie hoeft het niet te blijven. De klokjes kunnen in een andere volgorde worden geplaatst, waardoor er een andere melodieuze klank ontstaat. Er kan zelfs een keuze gemaakt worden uit vier octaven. Het bijzondere rad wordt in de Lambertuskerk nog steeds gebruikt bij aanvang van de Heilige Mis. Vanwege het unieke karakter echter alleen op bijzondere feestdagen zoals met Kerstmis en Pasen.

De originele rodella's zijn nu tamelijk zeldzaam. Naast het exemplaar in Barcelona bezitten de Franse steden Locarn, Saint-Nicolas-du-Pèlem, Comfort-en-Meilars en Serralonque een origineel rad. Ze worden daar in musea tentoongesteld.

RECENSIE

Bezoek aan het **Boerenbondmuseum Gemert**

Het gezelschap van Heemkundekring Helmont dat op 12 september het genoegen had het Gemerts Boerenbondmuseum te bezoeken, waande zich direct in een gemoedelijk Brabants dorp anno 1900. Dat gevoel werd niet alleen veroorzaakt door de nostalgische optrekjes die daar een tweede leven leiden, maar zeker ook door de unieke museumcollectie.

Die zinsbegoocheling startte op het bescheiden maar gezellige dorpsplein waar ouderwetse pandjes zijn gerealiseerd en klassieke ambachten worden beoefend. Bij de authentieke smederij worden paarden beslagen en in de klompenmakerij met veel vakmanschap houten schoeisel gemaakt. In een wevershuisje dansen de ketting- en inslagdraden die op een handweefgetouw worden verweven tot prachtig Brabants bont en de zuivelfabriek kent geen geheimen over de berei-

Het bakhuis van het Boerenbondmuseum Gemert

ding van boter en kaas zoals grootmoeder die maakte.

Een rondgang langs een originele Brabantse boerderij met tuinen, akkers en levende have, deed denken aan de voorbije tijd. Bijzonder romantisch was het kleine dorpswinkeltje waar je voor een paar centen een toverbal kunt kopen en waar nog steeds zoethout, een leksteel en ouderwets jodenvet te koop is. Echt curieus was een rit met een replica van de Goede Moordenaar, de stoomtram die vroeger op het traject 's-Hertogenbosch - Helmond reed. Nu is het weliswaar een voertuig op luchtbanden die gebruik maakt van zonne-energie, maar zijn uiterlijk is gelijk aan zijn illustere voorganger.

In de boerderij die het hoofdgebouw vormt, is de befaamde Pater Van den Elsen geboren. Van de Elsen streed voor betere rechten voor de boeren, ijverde voor een sociale vorming, was de stichter van de Boerenbond en trok jarenlang rond om boeren enthousiast te maken en lokale besturen te bewegen een Boerenleenbank te beginnen. In het museum is een permanente tentoonstelling over zijn werk en leven ingericht en in de gevel is ter ere van hem een gedenksteen aangebracht.

Wiebiegen

door Hans Vogels

Bij de meeste mensen klinkt het woord Wiebiegen onbekend in de oren. Het staat dan ook in geen enkel woordenboek of encyclopedie. Toch heeft het beslist een oorsprong en komt de Wiebiegenweg voor in het Helmondse straatnamenregister. Een surfactie op internet, gesprekken met insiders en navraag bij het Regionaal Historisch Centrum, leverde bruikbare informatie op. Zo ontstond er wel een beeld van Wiebiegen, maar bleef de vraag over de herkomst van het woord onbeantwoord.

Wiebiegen is een omgeving in het buitengebied van het Helmondse kerkdorp Stiphout, ter hoogte van het buurtschap Kruisschot. Het ligt circa anderhalve kilometer ten noordwesten van de dorpskern in de driehoek Stiphout, Aarle-Rixtel en Lieshout. Het Stiphoutse Kruisschot moet niet verward worden met het buurtschap Kruisschot dat ten oosten van Helmond ligt. Stiphout behoorde vanaf 1392 met Aarle, Beek en Rixtel tot een autonome heerlijkheid. Vanaf 1642 vormde het dorp, samen met het gehucht Croij, een zelfstandig adellijk goed, later een gemeente. Wiebiegen behoorde toen tot het Stiphouts domein, maar werd na de annexatie van 1968 aan Aarle-Rixtel toegevoegd. Sinds de jongste verkaveling van 1997, is Wiebiegen Helmonds grondgebied.

Van der Bruggen

In de buurt staat een heidemeertje vanouds bekend als het Wiebiegenven. De plas heeft een langgerekte vorm. Uit onderzoek is gebleken dat het oorspronkelijk een smeltwatergeul uit de laatste ijstijd is. Het heeft een hoge natuurwaarde doordat het water in contact staat met kalkhoudend water uit de ondergrond. Daardoor kunnen er bijzondere plantensoorten in vegeteren. Het meertje wordt door ouderen de Schapengracht of de Thijs Sandersgracht genoemd. Geen gracht die ooit tot een vestingwerk behoorde, maar enkel een ven waarvan de natuur ruimschoots bezit heeft genomen. Zijdellings stond in de negentiende eeuw een hoeve met schuur en erf, genaamd Wiebiegen- of Wiebugenhof.

Links kaartje* uit 1832 waarop de locatie van de Wiebiegenhof met schuur, erf, Schapengracht en land staat aangegeven. Onder een foto de huidige Schapengracht.
(Collecties Regionaal Historisch Centrum en Heemkundekring Barthold van Heesel)

Wanneer deze hoeve werd gesticht is onzeker, maar op de Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel der Grondeigenaren van 1811 tot 1832 van de gemeente Stiphout, staat de bebouwing al aangegeven. De stede behoorde toentertijd tot de bezittingen van de adellijke familie Van der Bruggen. Vanaf 1908 werd de Wiebiegenhof bewoond door de familie Sanders. Wie er voorheen verbleef is niet bekend.

In de Aanwijzende Tafel sectie Croij, staan alle percelen, bouw- en akkerlanden die toen tot de Wiebiegenhof behoorden aangegeven. Als eigenaar wordt Jonkvrouw Caroline Charlotte Guillaumine van der Bruggen (1806-1844) vermeld. De kavelnummers 314 t/m 317 op het kadastrale plan, vormden het onderhavige erf en worden respectievelijk als heide en water; weiland; huis, schuur en erf; en bouwland genoemd.

Na het overlijden van de Jonkvrouw werd Johan Karel Gideon van der Bruggen eigenaar van de Wiebiegenhof. Tot de erfenis behoorde niet enkel de Schapenhoeve, maar ook vrijwel alle naburige boerderijen, evenals de heide- en graslanden in het gebied. Johan Karel was een fervent schapenfokker. Op Binderen bezat hij landerijen en een schaapskooi waar hij rassen veredelde. Eens kocht hij een aantal Spaanse Merinos rammen om die met Kempische heideschape te kruisen. Voor deze schape liet hij nabij zijn kasteel op het landgoed Croij, een originele Spaanse schapenstal bouwen. Een door hem gefokt ras zou naar Wiebiegen zijn vernoemd, maar er zijn geen insiders die dit kunnen bevestigen en ook de Nederlandse Vereniging van Speciale Schapenrassen kan dit niet bevestigen.

Thijs Sanders

Thijs (Matheus) Sanders werd in 1878 geboren in de gemeente Son en Breugel. Hij was landbouwer en bezat daarnaast een kudde schape. In 1904 trouwde hij met de uit dezelfde gemeente afkomstige Petronelle Foolen. Samen kregen ze elf kinderen waarvan er vier op zeer jeugdige leeftijd overleden. In 1908 vertrok het jonge gezin naar Stiphout waar het de Wiebiegenhof bewoonde die van de familie Van der Bruggen werd gepacht. Op het uitgestrekte heidegebied rondom het erf, hoedde Sanders zijn schape en liet de dieren drinken uit de aangrenzende gracht. Om die reden werd de Wiebiegenhof ook wel de Schapenhoef genoemd en is de bijnaam Schapengracht of Thijs Sandersgracht ontstaan. Op bijgaand kaartje wordt, midden in de toenmalige heide, de ligging van de Wiebiegenhof aangegeven. De vrij recente

foto toont de gracht in zijn huidige toestand, al is de houtwal op de rechteroever intussen wel verdwenen.

In 1911 werd de Wiebiegenhof door een catastrofale brand getroffen en tengevolge daarvan geheel verwoest. Ter plaatse zijn onder een lichte glooiing de puinresten nog waarneembaar. Door het helse vuur werd het gezin Sanders dakloos, maar nog in hetzelfde jaar liet Van der Bruggen voor hen een nieuwe boerderij bouwen. Deze op enkele honderden meters afstand van het oude erf gelegen hoeve, bevindt zich nog steeds aan de Lieshoutseweg.

Thijs Sanders was al vroeg weduwnaar, zijn vrouw werd slechts tweeënzestig jaar. In 1971 verhuisde Thijs, op drieënnegentigjarige leeftijd, naar de dorpskern van Stiphout. Omdat hij hier

Thijs Sanders, schaapherder en voormalig bewoner van de Wiebiegenhof. Geboren te Son en Breugel en overleden te Stiphout in de leeftijd van 97 jaren. (foto familie de Vries)

De huidige langgevelboerderij Wiebiegenhof werd in 1925 gebouwd in opdracht van Jan Boudewijns. (foto Hans Vogels)

niet kon aarden keerde hij terug naar zijn oorspronkelijke woonomgeving. Totdat de Stichting Geloof Hoop en Liefde hem onderdak verleende op kasteel Croij. Zijn telkens terugkerende gezegde was: 'We worden maar te oud'. En oud werd hij. In 1975 overleed Thijs op zevenennegentig jarige leeftijd. Hij was toen de oudste inwoner van Stiphout.

Nieuwe Wiebiegenhof

Veertien jaar na de brand werd in de omgeving van de oude Wiebiegenhof, in opdracht van Jan Boudewijns, een nieuwe boerderij gebouwd. Boudewijns was als ambtenaar belast met het afgeven van slachtvergunningen en werd verder niet gehinderd door agrarische kennis. De hoeve, die werd geleid door zijn zwager, was bestemd voor zijn opgroeiende zonen om die van een werkkring te voorzien. Vanwege zijn ligging kort nabij de gracht, werd de boerderij andermaal de Wiebiegenhof genoemd. De naam werd door de badmeester Van Duijnhoven, die indertijd aan de Hortsedijk woonde, in witte letters op de gevel van het pand aangebracht.

De nieuwe Wiebiegenhof, aan de huidige Wiebiegenweg, is een langgevel-

boerderij van het type dat algemeen voorkomt in het oosten van Noord-Brabant, dus met de toegang van het woongedeelte aan de lange kant. De terreinhoogtes in het betreffende gebied

variëren tussen circa 15 meter in het Goorloopdal, tot ruim 19 meter boven NAP bij de Stiphoutse oude toren. Rond de schapengracht is er echter sprake van een duidelijke laagte. In ieder geval is daar geen donk herkenbaar, al komen er wel stuifzandduinen voor. Wellicht is de tegenwoordige Wiebiegenhof om die reden verplaatst ten opzichte van de oude hoeve.

Het gebied Wiebiegen heeft een middelhoge archeologische verwachting. Het lijkt uitermate verleidelijk om zowel aan het perceel als de gracht een hogere waarde toe te kennen. Dat kan eventueel als er nog meer geschiedenis van het gebied bekend wordt.

**) Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel der Grondeigenaren (1811-1832), Gemeente Stiphout Sectie A genaamd Croij, eerste blad, opgemaakt door J.A. Lecluyse senior, landmeter.*

Met dank aan:

- Regionaal Historisch Centrum,
- Theo de Jong,
- Bert Uijtenbogaart,
- Harrie de Vries,
- Ferdinand Boudewijns,
- Marinus van den Elsen.

Helmond heeft niet alleen een rijk industrieel, maar ook een rijk cultureel leven en wil zich zelfs samen met Eindhoven, 's-Hertogenbosch, Tilburg, Breda en de provincie Noord-Brabant kandidaat stellen voor de titel Culturele Hoofdstad van Europa 2018. In dat kader wil Helmonds Heem speciale aandacht schenken aan cultuur in Helmond en aan alle kunstenaars die op een of andere wijze nauw met Helmond verbonden zijn, of zijn geweest. Die er zijn geboren, of die er een langere of kortere termijn hebben gewoond. En dat zijn er veel meer dan menigeen zal denken.

door Jos Hagelaar en Martin Geerts

De gebroeders Donkers

In januari 1813 vestigde Regnerus Henricus Donkers zich in Helmond. Hij was een vierentwintigjarige 'Medicina doctor' die in 's-Hertogenbosch was geboren en op 15 mei 1812 in Duisburg was gepromoveerd tot Doctor in de genees-, heel- en verloskunde.

Regnerus vond tijdelijk inwoning op de Markt bij horlogemaker en winkelier Nicolaas van Griensven, om van daaruit de nodige zaken te regelen in verband met zijn geplande huwelijk en het verkrijgen van een eigen woon- en praktijkruimte. Op 10 maart 1813 trouwde hij in Helmond met de negentienjarige, in Duisburg geboren, Anna Schwalbach, die hij tijdens zijn studie daar in Duitsland had leren kennen. Regnerus begon als algemeen heel- en vroedmeester de zogenaamde armenpraktijk, een initiatief van het Helmondse gemeentebestuur. Hij toonde zich vooral een specialist in de genezing en bestrijding van oogziekten en oogaan- doeningen. Voor zijn verdienste, ter bestrijding van de in die tijd zeer gevreesde 'koepokken', ontving hij in 1826 uit handen van burgemeester Van der Foelart een gouden medaille. Een onderscheiding die door Koning Willem I was ingesteld. Helmond telde in die tijd ongeveer vijf- entwintighonderd inwoners en was qua omvang in driehonderd jaar nauwelijks veranderd. Maar heel voorzichtig kondigde zich ook hier de op handen zijnde indus- triële revolutie aan. Jhr. mr. Carel Frederik Wesselman was, na de afschaffing van het ancien régime, vanaf 1810 tot 1814 de eerste 'Maire' (burgemeester) van

Helmond. Hij werd opgevolgd door Jan Jacob van der Foelart, die al sinds 1798 in Helmond woonde en werkte, eerst als gemeentesecretaris en later als notaris.

Helmond stond toen op de drempel naar een totaal nieuw stadsbeeld. Wat er nog restte aan stadsmuur en toegangspoorten werd afgebroken waardoor uitbreiding- en ontwikkeling meer kans werd geboden. Landbouw en nijverheid werden gestimuleerd en verschillende ondernemingen van buiten (vooral textielnijverheid) vestigden zich in Helmond. Dat was een ontwikkeling die pas echt goed zou doorzetten na de opening van de Zuid-Willemsvaart in 1826.

Het echtpaar Donkers kreeg zeven of acht kinderen, dat weten we niet precies, waarvan de eerste zes in Helmond werden geboren. Het gezin moet in Helmond en omgeving status en aanzien hebben genoten, want een universitair gepromoveerd medicus, die professionele gezondheidshulp kon bieden, was toen voor Helmond toch zeker iets heel bijzonders. Helmond had in het verleden wel een

gasthuis gehad, waar mensen die verzorging of onderdak nodig hadden terecht konden, maar van wetenschappelijk onderbouwde geneeskundige hulp was over het algemeen nog geen sprake (zie Ach Lieve Tijd van Helmond deel 13). Pas met de komst van 'de zusters van liefde' uit Tilburg, die zich in 1838 op verzoek van rector Beugels in Helmond vestigden (de eerste vijf zusters arriveerden met paard en kar) kwam daar verandering in. Zij zijn gestart met de georganiseerde verzorging van (chronisch) zieken en bejaarden. Dat deden ze in een door hen opgericht gasthuis bij hun klooster aan de Markt. Hieruit is later het Sint Antonius ziekenhuis ontstaan.

Eind 1827 verhuisde het gezin Donkers naar 's Hertogenbosch, de geboorteplaats van Regnerus. De praktijk in Helmond werd overgenomen door dokter Gerard de Ruiter die in december 1827 door de gemeenteraad aangesteld

Op ruim tien meter hoogte flankeren twee leeuwen de ingang van het kasteel van Helmond. (foto Marinus van den Elsen)

werd als de nieuwe heel- en vroedmeester, belast met de armenpraktijk.

Dokter Regnerus Donkers heeft in 's-Hertogenbosch maar korte tijd gepraktiseerd, want hij stierf plotseling, een kleine twee en een half jaar na zijn komst, en hij liet een groot jong gezin achter. Het oudste kind was vijftien jaar en het jongste nog geen tien maanden oud. Van de kinderen van Regnerus en Anna zouden Jan, Frans en Henri een niet onbelangrijke plaats gaan innemen in de 19de eeuwse Helmondse kunst- en cultuurgeschiedenis. Van de oudste zoon Mattheus Philippus (Helmond 17-2-1817) is bekend dat hij beeldend kunstenaar was en dat hij portretten en figuurvoorstellingen heeft getekend en geschilderd. Dat weten we gezien zijn deelname aan een kunsttentoonstelling in 1839 in 's-Hertogenbosch, waar hij vertegenwoordigd was met enkele kunstwerken, *Portret van jonge juffrouw* en *Spinnend vrouwtje*. Van zijn verdere artistieke loopbaan is niet veel méér bekend, al zou het heel goed mogelijk zijn dat het geschilderde portret van zijn broer rector Jan Donkers, de portrettekening van Frans Donkers (zijn vier jaar jongere broer) en het schilderij van Jos Beugels, van zijn hand zijn. Mattheus stierf op 18 juni 1857 in 's-Hertogenbosch. Hij was ongehuwd en zonder beroep (volgens vermelding in de overlijdensakte) en nog pas veertig jaren jong.

Laurentius Johannes Franciscus (Jan) Donkers, die geboren is in Helmond op 10 december 1818, wilde priester worden en hij studeerde aan het seminarie in het kasteeltje Nieuw Herlaar. Dat seminarie was gelegen aan de Dommel onder St. Michielsgestel. Toen dat in 1839 te klein werd zette hij

zijn studie voort aan het nieuw gebouwde grootseminarie in Haaren. Na zijn priesterwijding op 18 januari 1843 werd hij benoemd tot kapelaan te Riethoven en een jaar later, op 1 januari 1844, volgde zijn benoeming tot rector van de Latijnse School te Helmond. Hij was toen net vijftientwintig jaar oud.

Jan Donkers was een van de eersten, die in 1850 het initiatief namen tot het oprichten van de zangvereniging *Phileutonia* en onder zijn bekwame leiding werden in de Latijnse school de eerste repetities gehouden.

Naast zijn baan als rector werd Jan op 10 maart 1855 tevens benoemd tot archivaris van de gemeente Helmond, met het verzoek de archiefstukken te voorzien van een behoorlijke inventaris. In die functie kreeg hij in 1857 namens de minister van Binnenlandse Zaken mr. G.C.J van Reenen opdracht om een onderzoek in te stellen naar de spelling van alle plaatsnamen in Peel- en Kempenland. Dat werk maakte deel uit van een landelijk onderzoek waaruit *De lijst van Nederlandsche Plaatsnamen* is ontstaan, uitgegeven in 1864 door de Koninklijke Academie.

Daarnaast vertaalde hij ook nog enkele godsdienstige werken uit het Frans, zoals: *Jezus aan het kruis, van pater Jean Baptiste Saint-Jure* en *Meditatiën over het leven en de mysteriën van de H.J. Christus*.

In 1868 verhuisde Jan naar Duizel, waar hij tot pastoor was benoemd. In 1877 volgde zijn benoeming tot pastoor te Dennenburg, een dorp in de gemeente Oss, waar hij 23 februari 1887 is overleden en begraven. Een geschilderd jeugdportret van Jan Donkers is in het bezit van de heer Frans Donkers Hz (de jongste zoon van zijn jongste broer Henri) te Beverwijk, thans te Brussel, en een portret op meer gevorderde leeftijd,

bevindt zich in het Gemeentemuseum van Helmond. Bij raadsbesluit van 7 november 1927 werd in Helmond een straat naar hem genoemd; de Rector Donkersstraat.

Franciscus Johannes Regnerus (Frans) Donkers, geboren in Helmond op 3 februari 1821, voelde zich al heel vroeg aangetrokken tot de kunst en begon al op jonge leeftijd met beeldhouwen. Als negentienjarige jongeman voltooide hij een mahoniehouten maquette, een miniatuur van de Sint Jan, compleet met alle uitwendige sculpturen naar eigen fantasie. Tijdens een incognito bezoek van Koning Willem I aan 's-Hertogenbosch kreeg de koning ten huize van de moeder van Frans de maquette te zien. Hij was vol bewondering over dit werkstuk en over de artistieke kwaliteiten van Frans. Deze gaf te kennen dat hij architect en/of beeldhouwer wilde worden en gaf zijn werkstuk cadeau aan de koning.

Dit gebeuren had positieve gevolgen voor de artistieke aspiraties van Frans, want Willem I zorgde er persoonlijk voor dat Frans werd toegelaten tot de Academie voor Schone Kunsten in Antwerpen. Een academie die al bestaat

sinds 1664 en juist in die tijd, midden negentiende eeuw, onder leiding van Gustaaf baron Wappers, een periode van grote bloei doormaakte.

Frans volgde de opleiding beeldhouwkunst en architectuur, waarin hij ook met succes afstudeerde. Na zijn studie maakte hij een kunstreis door België en Duitsland en vestigde zich daarna in 's-Hertogenbosch. In 1849 werd hij daar benoemd aan de Koninklijke School voor Nuttige en Beeldende Kunsten, maar daar bedankte hij al spoedig voor. Hij wilde werken als zelfstandig kunstenaar. Hij was niet alleen beeldhouwer, maar ook architect en (technisch) tekenaar.

Frans nam in 1849 zijn zes jaar jongere broer **Henri** in dienst als leerling-medewerker. Dit zou het begin betekenen van een bijna twintig jaar durende zeer hechte samenwerking. Na Henri's opleiding gingen ze samen verder als compagnons. Hun bedrijf heette 'Atelier gebroeders Donkers, sculptuur en architectuur'.

Henricus Regnerus (Henri)

Donkers, geboren 24-4-1829 te 's Hertogenbosch, kwam in 1844 naar Helmond om te gaan studeren aan de

Latijnse school, waar zijn oudere broer **Jan** in januari van dat jaar was benoemd tot rector.

De Latijnse school was een in heel Europa wijdverbreid schooltype dat leerlingen, uitsluitend jongens die overwegend afkomstig waren van gezinnen uit de uit hogere- en middenklasse, voorbereidde op de universiteit. Alle daar onderwezen vakken waren ondergeschikt aan het vak latijn, de taal van de wetenschap, waarin ook de colleges op de universiteiten werden gegeven.

De Latijnse school, waarvan de leerlingen in Helmond blauwe mantels droegen, was in die tijd gevestigd in een huis met achterhuis in de Kerkstraat. Het huis aan de straat was bestemd tot woonhuis voor de leraren en inwonende leerlingen. De school zelf stond op de achterzijde van het perceel, dus in feite aan de Zuid-Koninginnewal. Op de plek van de Latijnse school loopt nu de Traverse. Het is niet bekend of Henri na de Latijnse School en zijn indiensttreding bij zijn broer Frans in 's-Hertogenbosch ook nog een academische opleiding in beeldhouwen en/of architectuur heeft gevolgd.

Frans maakte religieuze werken, hij schilderde portretten en vervaardigde figuur- en genrestukken (verbeelding van het dagelijks leven) die hij uitvoerde in gips en/of marmer. De opdrachten moesten komen van de kerk, de overheid en de adel. Een van zijn bekendste werken is het uit 1852 daterende standbeeld van Karel van Brimeu, die van 1547 tot 1572 graaf was van het graafschap Megen. Het beeld dat oorspronkelijk bestemd was voor de begraafplaats van de St. Servatiuskerk in Megen staat daar nu op het Carolus de Brimeuplein. In de Bredasche Courant van 31 oktober 1852

stond: *'Het standbeeld van Karel van Brimeu, graaf van Megen, staat thans geheel voltooid in de werkplaats van den vervaardiger, den beeldhouwer Frans Donkers Reinh. Hz. Het zal in de eerste dagen van november naar zijne bestemming worden gevoerd, om aldaar op den 7de januari eerstkomende (de dag waarop de graaf in 1572 is overleden) plegtig te worden onthuld; de kunstenaar geeft volgaarne toegang aan hen die zijn werk willen zien; Deskundigen roemen dat werk en zijn het volmondig eens, dat hij met het bijtelen van Brimeu, zijn roem gevestigd heeft...'*

De Nieuwe Rotterdamse Courant van 13 mei 1853 vermeldde; *'De beeldhouwer Frans Donkers Reinh. Hz. heeft van de commissie tot daarstelling van het standbeeld van den graaf van Megen (Karel van Brimeu) uit erkentelijkheid zijner verdienste in het bijtelen van dat beeld, een gouden zegelring ontvangen, voorzien van het wapen des graven van Megen, vergezeld van een gedicht, door alle leden der commissie geteekend.'*

Zijn roem was gevestigd en Frans wilde niets liever dan hier zo spoedig mogelijk een vervolg aan geven, maar nieuwe interessante grote opdrachten bleken zeldzaam. In mei 1854 schreef Frans een brief aan het gemeentebestuur van 's-Hertogenbosch waarin hij wees op de belangrijkheid van een aantal Bosschenaren.

'De stad zou' - volgens hem - *'achterblijven om de nagedachtenis van hare Grootte en beroemde zonen, door standbeelden of hunne daden door beitel of penseel vereeuwigd in eenen tempel der kunst te vereenigen en hunne alzoo den tol der bewondering en hoogschatting te brengen.'*

Hij bood de stad een gipsen beeldhouwwerk aan, dat een plaats zou kunnen krijgen in een zaal op het stadhuis. Burgemeester en wethouders mochten uit de beroemdste Bosschenaars een

Grafmonument met het borstbeeld van militair en politicus Julius Constantijn Rijk (1787-1854). Het beeld werd in 1856 vervaardigd door Frans Donkers en is te bewonderen op de begraafplaats Oud Eik en Duinen in Den Haag (www.vanderkrogt.net)

Een van de bekendste werken van Frans Donkers is het uit 1852 daterende standbeeld van Karel van Brimeu. Het beeld dat oorspronkelijk bestemd was voor de begraafplaats van de St. Servatiuskerk in Megen staat daar nu op het Carolus de Brimeuplein. (foto internet)

keuze maken. Dat aanbod werd in dank aangenomen, maar het college was van mening ‘den kunstenaar in zijne keuze geheel vrij te moeten laten’. Op de tentoonstelling van 1854 prijkte het beeldhouwwerk van Frans Donkers. Het was een van de topstukken en het stelde Theodoor van Thulden voor. Men schreef: ‘Allen brengen den kunstenaar hulde voor zijn talent en beschouwen het door hem vervaardigde standbeeld waardig eenmaal eene plaats op eene der openbare pleinen binnen deze stad in te nemen’.

Na afloop van de tentoonstelling behandelde de gemeenteraad op 9 januari 1855 de schenking van Donkers. Met algemene stemmen werd de schenking aanvaard en hiervan werd een eervolle

vermelding in het notulenboek van de stad gemaakt. Het gipsen standbeeld kreeg een plaats in de Oranjegalerij van het stadhuis, maar een stenen of bronzen exemplaar verscheen nooit op een van de Bossche pleinen. Toen in 1931 het provinciaal Genootschap in de Bethaniëstraat een museum kreeg, verhuisde het standbeeld daarheen. In de loop der jaren raakte het gipsen (en daardoor kwetsbare) beeld beschadigd. De Van Thuldententoonstelling (december 1991) is aanleiding geweest om tot restauratie over te gaan. Het beeld was op die tentoonstelling weer in volle glorie te zien en behoort nu tot de vaste collectie van het Noord-Brabants museum.

September 1853 vaardigde het bestuur van het Provinciaal Genootschap in ‘s-Hertogenbosch een prijsvraag uit. Het betrof een ontwerp en werd beschreven als ‘Een plan tot herstelling van het uitwendige der St.-Janskerk te ‘s-Hertogenbosch. Men verlangt teekening, bestek, begrooting van kosten en eene voldoende toelichting van dit alles. De antwoorden worden ingewacht vóór 1 december 1855.’

De gebroeders Frans en Henri besloten hier op in te gaan. De combinatie van bouwkundig ontwerp, restauratie en beeldhouwwerk paste precies in hun ambitieuze straatje. Ze werkten jarenlang intensief aan deze prijsvraag in de volle overtuiging dat zij deze zouden winnen en dat zij bij de daadwerkelijke uitvoering van de uitgewerkte voorstellen en plannen een actieve leidende positie zouden kunnen innemen. Hun hele verdere loopbaan zou hiermee letterlijk en figuurlijk gebeiteld zitten. Duizenden werkuren staken ze erin voor onderzoek, plannen, berekeningen, beschrijvingen en besprekingen en zij maakten tientallen getekende plattegronden, aanzichten en uitgewerkte detailtekeningen. Hun inzending werd tenslotte wel bekroond, maar niet met het beoogde resultaat. Op 8 juli 1858 werd hen de zilveren medaille en een geldbedrag uitgereikt. De medaille was in feite een troostprijs. Want zonder het resultaat van de beoordeling van de prijsvraag af te wachten werd het bouwplan al gemaakt. Al vóór de gebroeders Donkers hun zilveren medaille als beloning voor hun werk ontvingen, was in ‘s-Hertogenbosch het eerste steigerhout al aangekomen en werd de eerste steiger geplaatst. Op 11 mei werd met de restauratie begonnen, niet met de gebroeders Donkers als restauratiearchitecten, maar met een zekere Veneman.

De gebroeders Donkers waren dan ook zeer teleurgesteld in deze hele gang van zaken en zij voelden zich echt bedonderd. Op 3 januari 1859 hadden ze het genootschap nog een verweerschrift gestuurd, maar dit maakte weinig indruk. Het vertrouwen in het gemeentebestuur van ‘s-Hertogenbosch en het kerkgezag was dusdanig geknakt dat hun ‘Atelier Gebroeders Donkers’ de toekomst absoluut niet meer in ‘s-Hertogenbosch zag en ze besloten dan ook zo snel mogelijk de stad te verlaten. Niet alleen hun carrière maar ook het privéleven van de twee broers zou in 1859 een ingrijpende wending krijgen.

Het beeld van schilder Theodoor van Thulden zoals dat vanaf 1931 te zien was in de Bethaniëstraat in ‘s-Hertogenbosch. (www.bossche-encyclopedie.nl)

Frans en Henri ontmoetten de zusjes Quirina en Wilhelmina Kolverschoten, twee in de provincie Groningen geboren molenaarsdochters. Zij werden er verliefd op en trouwden er nog dat zelfde jaar mee.

Het huwelijk van de achtendertigjarige Frans Donkers met de zevenentwintigjarige Quirina Kolverschoten en van de dertigjarige Henri Donkers met de eenentwintigjarige Wilhelmina Kolverschoten werd gelijktijdig voltrokken op 21 november 1859 in 's-Hertogenbosch.

De twee echtparen vestigden zich in Driel (het huidige Maasdriel, provincie Gelderland) in een gezamenlijke woning met daarbij een steenhouwerij- en beeldhouwatelier, onder dezelfde naam als in 's-Hertogenbosch. 'Atelier Gebroeders Donkers, sculptuur en architectuur'. De twee leeuwen, die oorspronkelijk de gevel van het oude stadhuis aan de Markt in Helmond en nu het kasteel sieren, zijn door de gebroeders in hun atelier in Driel vervaardigd. Het contact dat de gebroeders in verband met deze opdracht met de gemeente Helmond hadden zou belangrijke gevolgen hebben. De twee broers hadden nu beiden een gezin te onderhouden en zij hadden daarom de verantwoordelijkheid om te zorgen voor een zeker regelmatig inkomen. De inkomsten uit het steenhouwerij- en beeldhouwatelier waren vrijwel geheel afhankelijk van gemeentelijke en kerkelijke opdrachten en dat zorgde voor een onzeker en zeer wisselend financieel plaatje. Het gemeentebestuur van Helmond is op dat moment (1862) net op zoek naar invulling van drie nieuwe vacatures. Dat waren: een directeur voor de nieuw te bouwen gasfabriek, een tekenleraar voor de nieuw op te richten Gemeentelijke Tekenschool en

een vakbekwame ervaren architect voor de functie van 'Stadsarchitect'. De broers Donkers besloten hierop te reageren en met succes. Henri werd op 1 september 1862 benoemd tot directeur van de gasfabriek en Frans kwam overeen de beide andere vacatures in te vullen. Naast deze functies, die zorgden voor een vast basisinkomen, zouden de gebroeders Donkers hun steenhouwerij / beeldhouwatelier ook in Helmond kunnen aanhouden. Op 25 september 1862 vestigden de twee gezinnen (met beiden een dochtertje) zich vanuit Driel in Helmond en gingen wonen in de Binderstraat.

De Gasfabriek

Al in 1853 kreeg het gemeentebestuur van Helmond een eerste aanvraag van een particulier bedrijf voor een concessie voor de bouw, inrichting en exploitatie van een gasfabriek binnen de gemeente. De behoefte aan zo'n fabriek werd na verloop van tijd steeds groter en ook bij de inwoners van Helmond ontstond er steeds meer animo voor. Dat was natuurlijk niet vreemd want in die tijd heerste er 's avonds en 's nachts absolute duisternis als de maan er niet was. Na de nodige overwegingen besloot de Raad om de exploitatie van het gasbedrijf in eigen hand te nemen. Eind april 1862 vond de aanbesteding plaats en op 24 december brandden voor het eerst in de Helmondse straten gaslantaarns.

De Gemeentelijke Tekenschool

Opgericht in 1862 en bedoeld voor kinderen van ambachtsscholen, die er tekenen, maar ook andere vakken zoals bouwkunde kregen. Frans Donkers kreeg in 1862 dus zowel de functie van tekenmeester/ directeur van de gemeentelijke tekenschool als die van gemeente-

architect. Hij gaf vanaf maart 1863 drie avonden per week les in bouwkunde, (technisch) tekenen en boetseren, eerst in een lokaal van de Latijnse school, later in de nieuwe HBS. Uit deze tekenschool groeide allengs de ambachtsschool (1911). De Gemeentelijke tekenschool kreeg daarna meer het karakter van een kunst- en ontwerpopleiding.

Stads- of gemeentearchitect

In de negentiende eeuw stelden veel gemeenten een eigen stadsarchitect aan. In middelgrote gemeenten droeg deze de naam gemeentearchitect. De stads- of gemeentearchitect was vooral betrokken bij bouwprojecten en restauratie van gemeente eigendommen.

Naast deze functies, die de twee gezinnen financiële zekerheid boden, runden Frans en Henri ook in Helmond hun 'atelier voor allerlei beeld-, bouw- en steenhouwwerken'. Hier maakten ze niet alleen sculpturen in opdracht, of vrij werk, maar vervaardigden en leverden ze ook functionele natuurstenen producten. Zo leverden ze in 1866 aan de gemeente Deurne de natuurstenen dragers voor de drie nieuw geplaatste openbare waterpompen. In 1865 werd er in Helmond

een zeer ingrijpend bouwkundig werk uitgevoerd, namelijk de aanleg van de spoorbrug over de Zuid-Willemsvaart. Dat was een belangrijk project van de Staatsspoorwegmaatschappij bij de aanleg van de spoorlijnverbinding Eindhoven-Venlo (geopend op 1 oktober 1866). Frans Donkers moet als stadsarchitect nauw betrokken zijn geweest bij de voorbereidende besprekingen en de uitvoering van het werk. De samenwerking met de spoorwegmaatschappij moet ook een zeer tevreden verloop hebben gekend, want Frans kreeg aansluitend aan dit project het verzoek om, in dienst van de Staatsspoorwegmaatschappij, nog andere ophanden zijnde spoorwegprojecten te begeleiden als bouwkundig opzichter. Frans Donkers ging hier positief op in en werd begin 1867 benoemd tot bouwkundig opzichter 1ste klas bij de Staatsspoorwegen. Het gezin Frans Donkers, met inmiddels drie kinderen, vertrok op 13 mei 1867 naar Reuver, gemeente Beesel, in midden Limburg voor het uitvoeren van de eerste opdracht van Frans in zijn nieuwe functie. Als herinnering aan het leggen van de eerste pijler voor de spoorbrug in Helmond, in 1865, vervaardigde Frans een zeer sierlijke oorkonde, die hij voor zijn vertrek aanbood aan het Helmondse Tweede Kamerlid Jan Baptist Bots. Deze oorkonde is nu onderdeel van de collectie van Gemeentemuseum Helmond.

Mahoniehouten maquette van de St. Jan die Frans Donkers maakte op negentienjarige leeftijd. Hij schonk het werkstuk aan de koning Willem I. (collectie Noord-Brabants Museum)

Bij het vertrek van Frans uit Helmond nam zijn broer Henri, naast zijn directeurschap van het gasfabriek, ook de functie als stadsarchitect en tekenleraar aan de Helmondse tekenschool over. Hun gezamenlijk gevoerde atelier van allerlei beeld-, bouw- en steenhoutwerken 'Gebroeders Donkers' was nu voor Henri alleen niet meer te handhaven en werd opgeheven. Henri moet wel een zeer gedreven persoon zijn geweest, want hij bleef naast die officiële functies in dienstverband actief als zelfstandig beeldhouwer. Zijn bekendste en belangrijkste beeldhouwwerken zijn van na 1866.

"*Neerlands toekomst*" in 1870 opgedragen aan koningin Sophie, de vrouw van koning Willem III, met wie zij van tafel en bed gescheiden was vanwege zijn vele buitenechtelijke affaires en seksuele uitpattingen.

"*De Reisgeleide*" in 1870 geplaatst op Huis ten Bosch in Den Haag.

"*Pomona en Vertumnus*" in 1873 geplaatst in de beeldentuin van paleis Het Loo. Vertumnus was een Latijnse God van de Herfst die vooral boomgaarden bewaakte en een rijke overvloed aan vruchten schonk. Pomona was een Godin van de tuinen die zich bezig hield met alles wat het verzorgen van de tuinen betreft.

Na 2 jaar Beesel keerde het gezin Frans Donkers (met vier kinderen) in juni 1869 terug in Helmond als tijdelijk tussenstation om vervolgens in november 1871 Helmond definitief te verlaten. Zijn nieuwe woon- en werkplek werd Blerick-Venlo. Frans stierf daar op 17 augustus 1877 op zesenvijftigjarige leeftijd. Hij liet een nog jong gezin achter met zes kinderen waarvan de oudste, dochter Hester, nog maar vijftien jaar oud was. Zijn vrouw Quirina Kolfschoten stierf

in 1899 te Utrecht. Een van hun zonen Regnerus J.H. Donkers (geboren in Helmond in 1863) werd bakker.

Ook Henricus Donkers zou Helmond verlaten. Hij werd op 18 september 1876 benoemd tot directeur van de Gemeentelijke gasfabriek van Roermond en het gezin (met drie kinderen, twee van hun kinderen waren op zeer jonge leeftijd gestorven) vertrok op 11 december 1876 naar Roermond. Henricus Regnerus Donkers overleed daar, bijna vierenzestig oud, op 20 maart 1891. Zijn vrouw Wilhelmina Kolfschoten stierf op 5 januari 1899 te Roermond op negenenvijftigjarige leeftijd.

Hun twee zonen zouden ook, net als hun vader, een belangrijke functie bij het gasbedrijf gaan vervullen. Jan (geboren in Helmond in 1867) als Inspecteur van het Gemeentelijk gas- en Waterleidingbedrijf te Enschede en Frans (geboren in Helmond in 1870) als directeur van het Gemeentelijk Gasbedrijf te Beverwijk.

Bronnen:

- Henry Molhuysen: Brabants Dagblad: *verhalen en legenden, Beeld van Theodorus van Thulden*
- Wikipedia
- Regionaal Historisch Centrum Eindhoven
- Gemeentemuseum Helmond
- Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek
- Joost van Hest: *Tilburg, Tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur.*
- Biografisch portaal van Nederland
- Kenniscentrum Industrieel Erfgoed
- René en Peter van der Krogt: *Mens en Dier in Steen & Brons*
- Rob Renlaar: *Groeten van Elders: Plaatsnamen en familienamen als spiegel van onze cultuur.*

Binderen en haar Helmondse boerderijen

Deel 1

door Giel van Hooff en Theo Meulendijks

Over de abdij van Binderen is al heel wat geschreven. Daarbij ligt de nadruk vooral op het klooster en de succesievelijke bewoonsters en bewoners¹. Bij de opzet van de adellijke abdij hoorde echter ook een uitgestrekt grondbezit met pachtboerderijen. De pachters hiervan hielden vee en bewerkten de gronden, een deel van de opbrengsten dienden voor de voeding en de (financiële) ondersteuning van het klooster. Zo bezat het klooster volgens een inventarisatie in 1532 op dat moment achttien hoeven, te Helmond, Tongerle, Woensel, Geldrop, Bakel, Milheeze (Milles), Asten, Vlierden, Deurne, Aerle, Beek, Son en Sint Oedenrode (Rode)². De pachtsom en de toenmalige pachters kennen we uit dat document, maar in veel gevallen moeten we het stellen met deze beperkte gegevens en tijdopname. De lotgevallen van deze (pacht)boerderijen met de daarbij behorende landbouwers is nog niet systematisch vastgelegd.

Deze artikelenreeks biedt een eerste overzicht van de geschiedenissen van

de diverse boerderijen in Helmond. De veel uitgebreidere bezittingen buiten het huidige Helmondse grondgebied blijven daarbij buiten beschouwing. De reeks geeft per boerderij een beknopt overzicht van de eigenaars en bewoners en de voornaamste wederwaardigheden, waarbij zeker niet gestreefd is naar een allesomvattende verhandeling. Bij iedere boerderij wordt ook het kadastrale nummer gegeven dat de betreffende boerderij ontving bij de invoering van het kadaster in 1832. Dat bestaat in de eerste plaats uit de sectieaanduiding: de secties waarin het grondgebied van Helmond verdeeld werd. Die secties worden aangeduid met letters. De gronden in de buurt van Binderen lagen in sectie B. En in de tweede plaats het nummer binnen de sectie. Die twee samen zorgden voor een uniek nummer voor ieder perceel. Ook wordt aangegeven het nummer dat de betreffende boerderij had volgens de huizenlijst. Huizenlijsten werden vanaf 1736 gebruikt. Ze vormden de basis voor de berekening van verschillende soorten belastingen.

De neerhuizing

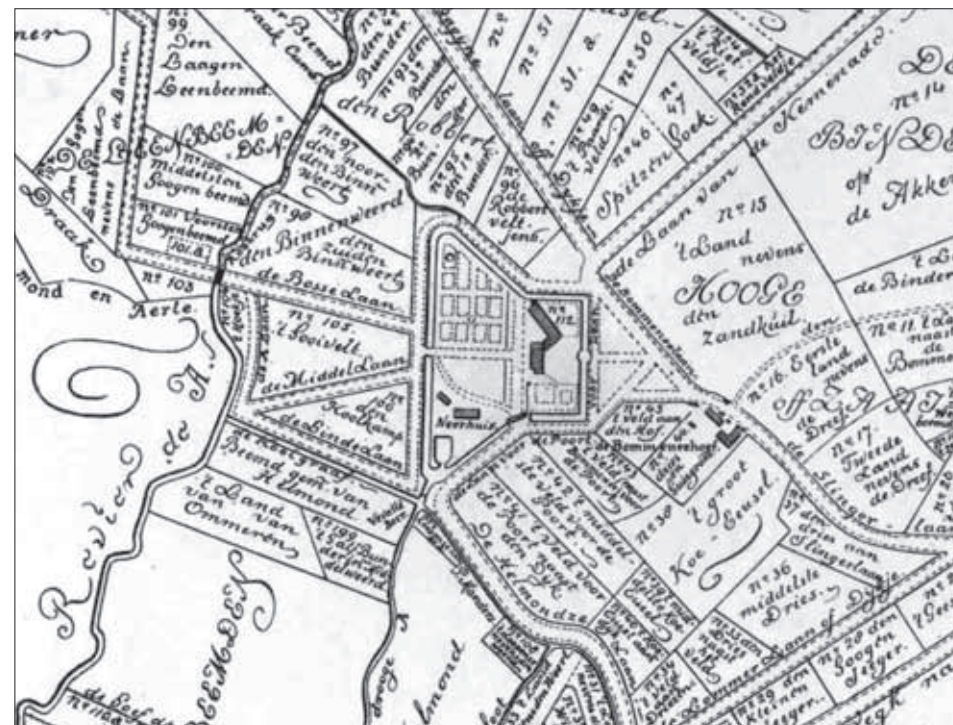
kadastraal sectie B nummer 492
huizenlijst nummer 225

Binnen de grachten van Binderen, heel dicht bij de oude abdij, ligt de boerderij die de neerhuizing werd genoemd. Voor velen in Helmond, maar ook daarbuiten, is die hoeve bekend als de boerderij van Kuijpers. De naam van deze familie is anno 2013 dan ook al meer dan een eeuw verbonden met deze hoeve, waarvan de geschiedenis echter veel verder teruggaat. Een exact jaar van oprichting van deze boerderij is niet te geven. Maar een neerhuizing maakt onderdeel uit van de bedrijfsvoering van ieder klooster en moet ongeveer zo oud zijn als het klooster. De eerste keer dat we de neerhuizing in de bronnen vermeld vinden is in 1614, als Jan Cornelis van den Eijnde, de pachter van deze boerderij, samen met twee pachters van andere hoeves van Binderen een geschil heeft met

het stadsbestuur van Helmond over het betalen van stadslasten.³ Binderen claimt als geestelijke instelling vrijdom van die belastingen. De familie Van den Eijnde blijft bijna een halve eeuw pachter. Gevart Cornelis van den Eijnde is in 1651/52 pachter van het 'bouhuys met landerijen, teullanden, groes en weijvelden'.⁴ Voor de verponding, een belasting op onroerend goed, was de boerderij aangeslagen voor een bedrag van 27 gulden per jaar. Het verpondingsboek meldt dat in 1657 Peter Matthijssen de hoeve gebruikt. Toch blijkt uit een omschrijving in 1658, als de bezittingen van Binderen verkocht worden, dat Gevart Cornelissen van den Eijnde nog steeds pachter is.⁵ Wie de pachters zijn na de verkoop van de abdijgoederen in 1659 aan Johan Gans en Arnoult Luts blijft onduidelijk.⁶ De eerstvolgende pachter die bij naam bekend is, is Dielis Paulus aan het begin 18^e eeuw. Hij is in 1710-1711 deken van het telersambacht en in die functie

Detail van kadasterkaart 1832 sectie B. In het midden is de gracht van Binderen duidelijk herkenbaar. De pijl geeft perceelnummer 492 aan. (collectie RHCE)

Een deel van de plattegrond van de abdij van Binderen en omgeving door A. Sassen naar het origineel uit 1758 door P. Ketelaar. Binnen de gracht is het Neerhuis te zien. (Uit: Historische en topografische atlas van Helmond, collectie RHCE)

raadslid. In die tijd is de stadscommandeur van 's-Hertogenbosch Frederik Thomas Ivoij eigenaar van Binderen. Na zijn dood verhuren zijn kinderen in 1722 de neerhuizing aan Jacobus Berckers. Hij krijgt in 1726 een nieuwe huurbaas in de persoon van Arnold van der Moelen. Na Jacobus Berckers is diens zoon pachter. De neerhuizing krijgt een nieuwe bewoner als Jan Verbakel in 1752 pachter wordt. Daarna wisselt de boerderij in korte tijd verschillende keren van eigenaar. Een oude bekende, de familie Ivoij, krijgt haar in de persoon van Paulus Hendrik Justus in 1754 weer in bezit. Die verkoopt de neerhuizing in 1762 weer aan Dideric Huijgens. De nieuwe eigenaar

van het buiten Binderen is krap ter kas en het hoofdverblijf is zodanig vervallen dat hij in plaats daarvan regelmatig verblijft op de neerhuizing. Hij heeft hier gezelschap van Arnoldus Coolenburg, de vermoedelijke hoofdpachter. Verder is er sprake van een Jan de Wit en Jan Bruij als bewoners. 1792 is een rampjaar voor de hoeve en zijn pachter: de bezittingen van Huijgens komen onder de hamer en daags voor Kerstmis krijgt pachter Coolenburg beslag gelegd op zijn inboedel en bezittingen in verband met de belastingschulden van Huijgens. Bij de verkoop van de goederen van Huijgens komt de boerderij in handen van de heer van Croy, Johan Carel Gideon van der Bruggen.

Boeren van buiten

Het leven en de landbouw gaan gewoon door, ook tijdens de Bataafs-Franse periode en de daarop volgende decennia. Wel vindt er een verstrekkende ingreep plaats in de nabije infrastructuur en het grondbezit. De komst van de Zuid-Willemsvaart, in 1824, betekent dat de bestaande wegverbinding tussen de woonstede van de eigenaar, het kasteel Croy bij Stiphout en de hoeve wordt doorbroken en het grondbezit van Croy bij Binderen wordt doorsneden. In 1850 is de te Stiphout geboren landbouwster Margaretha ofwel Grietje Smits (1802-1865), weduwe van Matheus Roefs, de hoofdbewoonster. Samen met haar vier dochters (allen te Aarle-Rixtel geboren) plus twee à drie inwonende knechts, beheert zij het bedrijf. Na haar dood zetten de dochters dat voort, vanaf 1873 met hulp van Thomas Donkers die met zijn

vrouw en drie jonge kinderen vanuit Bakel komt inwonen. Samen met zwager Willem Roefs en twee knechts wonen er dan twaalf personen. De eigenaresse, Jeanne Constance van der Bruggen, is blijkbaar tevreden over haar personeel en bedenkt knecht Francis Rooijackers (die hier een halve eeuw werkzaam zal zijn) naast de zussen Roefs dan ook in haar opeenvolgende testamenten. Na haar dood in 1873 gaat het eigendom over op de Algemene Armen van Stiphout. Op de boerderij zelf verandert er verder niet zoveel tot de komst in het voorjaar van 1894 van een jonge boer als nieuwe pachter, Johannes Kuijpers, ook al geboren te Stiphout (1858-1924). De zussen Roefs met de trouwe knecht Rooijackers, allen inmiddels op leeftijd, verhuizen naar een nieuwe aanbouw. Er komt jeugdig leven op de boerderij, Kuijpers krijgt uit zijn twee huwelijken drie zoons: Cornelis, Antonius en Petrus.

De geblakerde muurresten van de boerderij na de brand in februari 1921. (collectie RHCe)

ALWEER BRAND TE HELMOND.

• In den nacht van Zaterdag op Zondag heeft alhier weer een hevige brand gewoed, welke helaas verscheidene slachtoffers geëischt heeft.

De bekende boerderij op Binderen, bewoond door den landbouwer Joh. Kuijpers is met nagenoeg den heelen inboedel, landbouwgereedschappen, hooi, stro, granen enz. een prooi der vlammen geworden, terwijl niet minder dan 5 koeien, 1 stier, 1 kalf, 1 paard en 1 veulen den dood in het vuur gevonden hebben.

Omstreeks kwartier over 12 werden de bewoners wakker door het knetteren van het vuur en het loeien van het vee. Alles stond toen in de stallen reeds in lichtelaie.

Met levensgevaar mocht men er nog in gelukken een gedeelte van het vee los te maken, zoodat 9 koeien nog konden ontvluchten, waarbij er echter 4 ernstige brandwonden bekwamen, zoodat een dezer laatste moest worden afgemaakt. Ook 3 paarden, waaronder een kostbare hengst konden nog gered worden. Hierbij is ook een bijna voldragen stamboekmerrie, die nog al vrij ernstige brandwonden had. Al het andere vee, ten getale zooals hiervoor genoemd, is verbrand. Van den inboedel kon slechts een klein gedeelte in veiligheid gebracht worden.

De brandweer was spoedig op de plek des onheils aanwezig met de motorspuit en eenige handspuiten. Er bestond echter geen mogelijkheid meer om de vuurzee te blusschen, zoodat van de groote bouwhoeve niets is overgebleven dan de muren, — ook een groote hooiberg achter de woning werd geheel een prooi der vlammen, zoodat enkel een nabij staande stal is overgebleven.

Een enorm aantal menschen hebben gisteren van het mooie weder gebruik gemaakt om een bezoek te brengen aan de historische plek waar eens de beroemde Abdij van Binderen stond, en waar thans 's werelds vergankelijkheid nog eens aanschouwelijk werd voorgesteld door de puinen der afgebrande boerderij. Een akelig gezicht was het in den stal het groote aantal kadavers van dieren te zien liggen, die als offer van het vernielende vuur gevallen waren.

Naar wij vernemen was alles slechts zeer matig verzekerd, zoodat de landbouwer Kuijpers zeer door den brand getroffen is.

De geruchten van kwaadwilligheid, die gisteren in onze stad in omloop waren, zijn tot dusver niet bevestigd, en omtrent de oorzaak van den brand is nog niets met zekerheid bekend.

De brand van 1921

In de nacht van 9 op 10 februari 1921 brandt de boerderij bijna geheel af. Een krantenbericht geeft een vrij uitvoerig relaas van de schade. Die betreft vrijwel de gehele inboedel, inclusief landbouwgereedschappen, hooi, stro, granen enz. Van het vee kan slechts een deel gered worden, namelijk negen van de veertien koeien. Een stier, een kalf, een paard en een veulen vinden de dood in het vuur, drie paarden waaronder een kostbare hengst en een bijna voldragen stamboekmerrie weet men op tijd weg te krijgen. Volgens informatie van de krant is boer Kuijpers slechts zeer matig verzekerd. Desalniettemin koopt Johannes Kuijpers later dat jaar de bouwval met alles wat er bij hoort (huis, stallen, schuren, tuin, water, erf, bouwland, weiland, hooiland, hakhout, weg en gracht) van de Algemene Armen van Stiphout. Sindsdien is dit in het bezit van de familie gebleven en woont hier inmiddels de vierde generatie.

Boer Kuijpers en het ijs

Voor velen is het zowat identiek: Kuijpers en ijs. En dan is niet de koude traktatie bedoeld, maar de ijsbaan die al sinds tientallen jaren op een nabijgelegen weiland wordt ingericht, 'ijs en weder dienende'. Want niet altijd maken de weersomstandigheden het mogelijk om deze natuurijsbaan te realiseren. De oorsprong hiervan ligt ook ditmaal verder terug in het verleden, het midden van de 19de eeuw. Mede geïnspireerd door pioniers in de Belgische Kempen besluit jonkheer George Tammo Theodorus Adrianus van der Bruggen te gaan experimenteren met bevloeiing van zijn

In 'De Zuidwillemsvaart' stond op 10 februari 1921 nevenstaand bericht. (collectie RHCe)

gronden met kanaalwater. Daartoe krijgt hij toestemming om een inlaatduiker ter hoogte van Karelstein in de oostelijke kanaaloever te laten leggen, waarmee de daarachter gelegen gronden bevoeid kunnen worden. Dit met het idee dat het kanaalwater voldoende meststoffen bevat om de gronden te verbeteren. De bevoeiing wordt al gauw bij gebrek aan resultaten gestaakt, de inlaat blijft. En Johannes Kuijpers ontdekt, zo wil de familieoverlevering, de mogelijkheden om hiervan 's winters profijt te hebben. In eerste instantie niet voor de recreatie, maar voor de verkoop. De plaatselijke horeca, andere middenstand en particulieren zijn in het tijdperk zonder kunstmatige koelmogelijkheden wel geïnteresseerd in natuurijs dat van zo nabij geleverd kan worden. Boer en ondernemer zijn ook hier synoniem.

Drukte op ijsbaan begin jaren zestig (de strenge winter van 1963?), met vooraan de 'garderobe' en de koek & zopie. (particuliere collectie)

Noten:

- 1 Een recent overzicht dat volop literatuurverwijzingen bevat biedt Kees Tel, *Bijnderen, Locus Imperatricis* (Helmond 2010)
- 2 A.M. Frenken, Pachtopbrengst en veestapel van de hoevenaars der abdij Binderen in 1532, in: *Brabants Heem* VII (1955), 67-71. De lijst in Tel, *Bijnderen*, 34-37 is niet geheel compleet.
- 3 Stadsarchief Den Bosch, Het Bosch' Protocol, inv.nr. 465, d.d. 14-07-1614
- 4 Stadsarchief Den Bosch, Het Bosch' Protocol, inv.nr. 3978, d.d. 1651
- 5 Nationaal Archief, archieftoegang 1.01.19, inv.nr. 2156 III
- 6 Stadsarchief Den Bosch, Het Bosch' Protocol, inv.nr. 3900, d.d. 15-05-1659

Begunstigers van de Heemkundekring Helmont

begunstigers

ADMINISTRATIEKANTOOR VAN EKKENDONK
 ADRIAANS WONEN EN WERKEN B.V.
 AUTOBEDRIJF HOEFNAGELS DEALER CITROËN-HYUNDAI
 BLOEMENMAGAZIJN DE SCHUUR
 BEKKERS AUTOSCHADE
 BROECKX - PRAASTERINK MAKELAARS
 COENEN
 DERISON GROENTE EN FRUIT
 DRIESSEN VERF EN INTERIEUR
 DRUKKERIJ VAN STIPHOUT
 FOTO LAMBERT VAN DE KERKHOF
 HINDENBERG RECLAMESTUDIO
 IL BORG HUIS MET DE LUTS
 LUNCHROOM PAUL EN RIET
 MAREIN ORGANIZING
 MOSMAN AUTOSCHADE
 O.M.D. NOTARISSEN
 RABOBANK
 VAN NUENEN RIJWIELHANDEL
 WESSELMAN ADVISEURS
 WIJNHUIS HELMOND
 VAN DER WINKEL IJZERWAREN, GEREEDSCHAP, BOUWBESLAG